

ного кодексу України пропонуємо частину четверту статті 109 Сімейного кодексу України викласти у наступній редакції: «суд розглядає справу про розірвання шлюбу у межах строків розгляду справ, визначених цивільним процесуальним кодексом України. До постановлення ухвали про відкриття провадження у справі дружина і чоловік ма-

ють право подати заяву про відкликання позовної заяви (п. 3 ч. 4 ст. 185 ЦПК України), що є підставою для повернення позовної заяви (ч. 4 – 7 ст. 185 ЦПК), після ж відкриття провадження у справі і до розгляду справи по суті (п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК) дружина і чоловік можуть подати заяву про залишення позову без розгляду».

ЛІТЕРАТУРА

1. Мороз М. Україна – на першому місці в Європі за кількістю розлучень. URL: <https://expres.online/archive/main/2015/08/23/148726-ukrayina-pershomu-misci-yevropi-kilkisty-rozluchen>.
2. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Судова практика з питань сімейних стосунків / С.М. Кавун, О.М. Ключев, А.А. Стародубцева та ін. К.: Видавничий дім Професіонал, 2017. 360 с.
3. Ясинок М.М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект): монографія. К.: Алерта, 2014. 352 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка. К.: Алерта, 2018. 604 с.
5. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 № 7-93 в редакції від 17.06.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93>.
6. Про судовий збір: Закон України від 08.01.2011 № 3674-VI, в редакції від 28.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17/ed20180828>.
7. Рішення від 3 березня 2017 р. Зміївського районного суду Харківської області, справа № 621/2484/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/>.
8. Рішення від 01 лютого 2018 року Святошинський районний суд міста Києва, справа № 759/16515/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/>.
9. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 № 11. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.
10. Цивільний процес України. Навчальний посібник для студентів юридичних спеціальних вищих навчальних закладів / І.О. Ізарова, Р.Ю. Ханік-Посполітак. Київ: Дакор, 2018. 276 с.

УДК 347.965.42

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT OF INSTITUTE OF MEDIATION IN UKRAINE

**Федоренко Т.В., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного, господарського,
адміністративного права та правоохоронної діяльності**

*Інститут права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

У статті обґрунтовано поняття медіації, проаналізовано особливості медіаційної процедури та переваги її застосування. Розглянуто проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні й окреслено шляхи їх вирішення. Здійснено порівняльно-правовий аналіз практики застосування медіації в різних країнах і проаналізовано іноземне законодавство.

Ключові слова: медіація, медіатор, правосуддя, альтернативне вирішення спорів, спір (конфлікт).

В статье обосновано понятие медиации, проанализированы особенности медиационной процедуры и преимущества ее применения. Рассмотрены проблемы законодательного обеспечения медиации в Украине и намечены пути их решения. Осуществлен сравнительно-правовой анализ практики применения медиации в различных странах и проанализировано иностранное законодательство.

Ключевые слова: медиация, медиатор, правосудие, альтернативное разрешение споров, спор (конфликт).

The article substantiates the concept of mediation, analyzes the peculiarities of the mediation procedure and the advantages of its application. The problems of legislative support of mediation in Ukraine are considered and the ways of their solution are outlined. A comparative legal analysis of the practice of using mediation in different countries is carried out and foreign laws are analyzed.

At present, judicial reform is still ongoing in Ukraine. The judicial system of Ukraine works inefficiently. Large work-load of courts, duration and complication of trial, significant court costs, insufficient development of mechanisms of competition and equality of parties is in the process of decision of dispute. In view of this, the court decision generates a negative reaction on the part of the parties, as a result, the dispute ceases by force or otherwise, but does not solve. Therefore, in society there is a great need for implementing conciliation procedures, extra-judicial and pre-trial methods for settling disputes that will reduce this burden on the judicial system in general and judges in particular, and, as a result, save budget resources and improve the quality of justice. At the same time, the very implementation of mediation procedures can become an effective mechanism for reconciling parties with minimal cost of financial, time and human resources.

Instead, mediation in world practice has long been widely recognized as an effective way of resolving disputes. It occupies a special place in many countries of the world in the alternative judicial review of conflict resolution methods, which, in their totality, are alternatives to state judicial procedures that provide conditions for resolving existing differences, reconciling and reaching agreement between conflicting parties.

Unfortunately, in Ukraine today, unlike in other countries, there is no alternative legislative mechanism for settling disputes. Therefore, in order for the mediation procedure to work properly, it is necessary to adopt the relevant Law of Ukraine "On Mediation" and the proposed provisions in it will already be able to provide effective and qualitative development of mediation in our country.

Key words: mediation, mediator, justice, alternative dispute resolution, dispute (conflict).

Нині в Україні триває судова реформа. Судова система України працює досить неефективно через велику завантаженість судів, тривалість і складність судового процесу, значні судові витрати, недостатню розвиненість механізмів змагальності та рівності сторін у процесі вирішення спору. З огляду на це рішення суду породжують негативну реакцію у сторін, і, як наслідок, спір припиняють силовим шляхом або в інший спосіб, але не вирішують. Тому в суспільстві є запит на врегулювання спорів у позасудовому порядку.

Як свідчить вітчизняний і міжнародний досвід, запровадження альтернативних способів і методів врегулювання спорів поряд із системою правосуддя є найефективнішою передумовою вирішення правових конфліктів та спорів. І тому сьогодні медіація є однією з найбільш популярних форм врегулювання конфліктів, адже практично 90% усіх процедур медіації успішно завершуються для конфліктуючих сторін. Отже, створення ефективної системи способів альтернативного вирішення спорів є одним із важливих напрямків удосконалення нашої системи правосуддя.

Дослідженню інституту медіації та можливості його впровадження і розвитку в Україні приділялася чимала увага з боку вітчизняних науковців і практиків, таких як В. Комаров, О. Кармаза, Д. Кущерець, Н. Мазаракі, Т. Подковенко, Ю. Притика, В. Резнікова, С. Фурса та ін. Проте медіація як новий і невластивий для України правовий інститут поки не набула широкого поширення в нашому суспільстві. Тому правова доктрина в цій сфері потребує подальших наукових пошуків, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування медіації в нашій країні.

Метою цієї статті є порівняльний аналіз розвитку процедури медіації в іноземних країнах та у вітчизняній правовій системі, обґрунтування доцільності поступового її запровадження в Україні, а також дослідження недоліків і переваг медіації як альтернативного вирішення спорів.

Медіація у світовій практиці вважається ефективним способом вирішення спорів. Вона займає особливе місце серед альтернативних судовому розгляду способів врегулювання конфліктів, які у своїй сукупності забезпечують умови для врегулювання наявних розбіжностей, примирення конфліктуючих сторін і досягнення згоди між ними.

Формальне визначення медіації наведено у ст. 1 Типового закону Комісії ООН з міжнародного торгового права за 2002 р. щодо міжнародних комерційних погоджувальних процедур, згідно з яким медіація – це процедура, яка може називатися погоджувальною, посередницькою або позначатися терміном аналогічного змісту, в межах якої сторони просять третю особу або особу («посередника») надати їм допомогу у спробі досягти мирного врегулювання їхнього спору, що виник із договірних чи інших правовідносин або у зв'язку з ними [1].

Медіація є доволі давнім соціальним інститутом у багатьох країнах світу, однак отримала законодавче закріплення і набула чітких інституційних форм лише наприкінці ХХ ст. Сам термін «медіація» походить від латинського *mediatio* – посередництво, його зміст розкрито в окремих міжнародних правових актах і законодавстві ряду держав і є досить різноманітним. Наприклад, Директива Європейського парламенту та Ради ЄС 2008/52/ЄС про окремі аспекти медіації у цивільних і комерційних справах від 21 травня 2008 р. визначає медіацію як структурований процес, незалежно від його назви, в якому дві або більше сторони намагаються самостійно і на добровільній основі досягти згоди про врегулювання свого спору за допомогою медіатора [2]. Закон Республіки Молдова про медіацію № 134-XVI від 14 червня 2007 р. у ст. 2 визначає медіацію як альтернативний спосіб вирішення конфлікту між сторонами за взаємною згодою з допомогою третьої особи [3]. Ст. 1 Закону Республіки Білорусь «Про медіацію» № 58-3 від 12 червня 2013 р. визначає медіацію як переговори сторін за участі медіатора у цілях врегулювання спору (спорів)

шляхом розробки ними взаємоприйнятної угоди [4]. У Законі Румунії «Про медіацію та організацію професії медіатора» ст. 1 встановлено, що медіація є додатковим способом урегулювання конфліктів шляхом примирення за допомогою третьої особи, яка має спеціалізацію медіатора, в умовах нейтральності, справедливості та конфіденційності.

В Україні зараз точиться чимало дискусій щодо реалізації інституту медіації, адже медіація як процес досудового врегулювання спорів має багато переваг для сторін на протигагу судовому розгляду. Але загальновідомо, що єдиним державним органом, який вирішує спір в Україні, досі є суд. Нині в Україні, на відміну від інших країн, альтернативного законодавчо визначеного механізму врегулювання спорів не існує, а тому прийнятий 03 листопада 2016 р. Верховною Радою України за основу проект Закону України «Про медіацію» № 3665 (далі – Проект ЗУ) є важливим кроком у становленні та розвитку інституту медіації в Україні. Так, згідно зі ст. 2 Проекту Закону медіація – альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їхнього спору [5].

Отже, з усіх визначень, наведених у різних нормативно-правових актах, можна сказати, що медіація – це процес, під час якого зустрічаються разом дві чи більше сторони у присутності третьої, нейтральної сторони (медіатора), яка сприяє досягненню сторонами взаємної згоди у вирішенні спору.

Як приклад позитивного розвитку медіації можна навести декілька країн, у яких медіація використовується для вирішення спорів нарівні із судовими процесами. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки вже у 1981 р. Каліфорнія стала першим штатом, у якому медіація була запропонована для вирішення суперечок, пов'язаних з опікою над дітьми. Для американців є дуже важливим нерозголошення конфіденційної інформації. У США більше ніж 250 правил конфіденційності та привілеїв, що діють у різних штатах, визначають питання про те, яка саме інформація може бути розкрита у процесі медіації без побоювання її подальшого поширення. З цієї метою був розроблений закон про медіацію (The Uniform Mediation Act) [6].

У Голландії, наприклад, із запровадженням судової медіації розвинулася згодом власна культура медіації. Сьогодні Голландія, країна з 16 мільйонами населення, налічує понад 10 000 кваліфікованих медіаторів із різних напрямів і різних професій. Таким чином, процедура медіації проводиться там не лише у рамках судового розгляду справи, а й у багатьох сферах суспільного життя вже на досудовому етапі [8, с. 48–51].

А які ж перспективи розвитку інституту медіації в нашій країні? З прийняттям за основу Проекту ЗУ № 3665 тривають дискусії, чи зможе інститут медіації знайти своє місце в правовій площині українського національного законодавства. Вважаємо, що так, адже цим законопроектом пропонується запровадити інститут медіації в Україні та визначити правові основи надання послуг медіації на професійних засадах, поширити практику мирного вирішення спорів позасудовими методами та забезпечити збалансовані взаємовідносини між інститутом медіації та судовою системою.

За законопроектом інститут медіації доповнює чинні правові інститути, такі як врегулювання спору за участю судді та мирова угода в цивільному процесі. Було б доречно створити т. зв. кабінети медіації при місцевих загальних судах, вони б надали можливість учасникам процесу, окрім процесуального врегулювання вирішення спору за участю судді, спробувати врегулювати свій спір за допомогою професійного медіатора.

На відміну від судового розгляду, який є суворо врегульованим, формалізованим і зосередженим на суті позову, медіація дасть змогу гнучкого підходу до вирішення спору, урахування всіх аспектів спірної ситуації, неза-

лежно від їх юридичного чи правового значення. Отже, по-перше, учасники самі зможуть контролювати процес переговорів. Тобто, медіація може проводитися в порядку та на умовах, визначених сторонами за погодженням із медіатором. Зокрема, сторони мають право вносити пропозиції щодо порядку проведення медіації, надавати потрібну інформацію, заявляти про необхідність участі в медіації третіх осіб, ініціювати проведення індивідуальної бесіди з медіатором, брати участь в обговоренні висунутих пропозицій, формувати коло питань, які потребують обговорення, висловлювати свою думку і позицію з приводу спірної ситуації. У ст. 5 Проекту ЗУ передбачено, що принцип добровільної участі в медіації поширюється також на медіатора та інших учасників медіації, оскільки ніхто не має права в будь-який спосіб примушувати їх брати участь у процесі медіації.

Крім того, науково-практичний аналіз іноземного законодавства у сфері медіації свідчить про те, що процедура медіації може бути ініційована стороною спору, передбачена в постанові чи наказі суду або іншого органу, який розглядає справи та приймає рішення в арбітражному порядку, або здійснена відповідно до законодавства (наприклад, ст. 17 Акта медіації Республіки Мальта). Згідно зі ст. 3 Директиви 2008/52/ЄС процес медіації може бути ініційований сторонами, або запропонований рекомендацією чи наказом суду, або приписаний законодавством держави-члена. Тобто іноземне законодавство передбачає декілька підстав початку процесу медіації [7, с. 26].

По-друге, конфіденційність. Проектом ЗУ передбачено, що інформація щодо медіації є конфіденційною, якщо сторони медіації письмово не домовилися про інше. Водночас у ст. 9 Проекту ЗУ вказано: «У випадках, коли медіатор отримав від однієї зі сторін інформацію, що стосується спору або процедури медіації, він може розкрити таку інформацію іншій стороні. Однак якщо сторона повідомляє медіаторові таку інформацію за умови не розкриття її іншій стороні, ця інформація не розкривається іншій стороні медіації» [5]. На нашу думку, така редакція норми Проекту ЗУ є дискусійною, адже коли в процесі вирішення спору виникають складні питання, що потребують залучення відповідних спеціалістів, медіатор, на нашу думку, лише за згодою сторін може звернутися до спеціаліста в певній сфері відносин. Також із метою захисту інтересів дитини, державних інтересів чи в інших випадках, визначених законом, медіатор повинен звернутися до компетентних державних органів із відповідною заявою тощо.

По-третє, економія часу і грошей. Тобто, сторонам медіації не потрібно буде витратити гроші на судові витрати (які можуть становити значні суми), залучення фахівців (для здійснення експертиз, вартість яких в окремих випадках може бути більшою, ніж сума позову), оплату послуг адвокатів. Витрати сторін медіації обмежуються виплатою винагороди медіаторові, розмір якої визначається за погодженням сторін і медіатора та фіксується в угоді про застосування медіації.

По-четверте, нестандартні та гнучкі рішення. Сторони медіації не будуть обмежені ні предметом спору, ні заявленими вимогами на початку медіації. Єдиним обмеженням у медіації є бажання і готовність сторін обговорювати ті

чи інші аспекти конфлікту. У медіації немає потреби намагатися «вмістити» варіанти вирішення конфлікту в межі початкових вимог. Завдяки цьому можливе досягнення нестандартних рішень, що підходять до кожного конкретного випадку. Сторони можуть обговорювати варіанти виходу з конфлікту, допоки не знайдуть шлях, який максимально відповідає їхнім інтересам. Саме такий варіант, у разі згоди на це сторін, лягає в основу медіаційної угоди.

Але все ж таки, незважаючи на всі переваги, Проект ЗУ потребує доопрацювання, оскільки має дискусійні положення. У ньому недостатньо чітко врегульовані питання організації професійної діяльності медіаторів і їх професійної підготовки. Було б доцільно більш чітко визначити питання правового статусу медіаторів і правові підстави їхньої діяльності. Наприклад, у ст. 8 Проекту ЗУ закону варто було б детальніше окреслити перелік обставин, які унеможливають нейтральність медіатора, та наслідків недотримання медіатором заборони щодо участі у медіації спорів, в яких він має особистий інтерес. Хоча в Проекті ЗУ і є положення про нейтральність медіатора, але, виходячи з їх змісту, вони мають лише формальний характер. Незрозуміло, як можна перевірити таку нейтральність, а також яким чином у разі виявлення фактів зловживання нейтральністю медіатором відкликати його т. зв. посередництва.

Згідно з Проектом ЗУ медіація може застосовуватися в будь-яких спорах, у т. ч. цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у кримінальних процесах і справах про адміністративні правопорушення, саме це сприятиме вдосконаленню в Україні механізмів захисту прав людини і громадянина.

Для того, щоб процедура медіації повноцінно запрацювала, необхідно прийняти відповідний Закон України «Про медіацію», а запропоновані положення в ньому вже зможуть дати ефективний і якісний розвиток медіації в нашій країні. Але слід сказати, що після прийняття цього закону єдиною перешкодою для стрімкого розвитку медіації може стати низький рівень знань про медіацію серед звичайних громадян, що може породжувати недовіру до такої процедури. Загалом, медіація в Україні не є такою нереальною, як здавалося б, але все таки потрібно пройти шлях визначення цієї процедури на законодавчому рівні.

Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що законодавчо врегульований процес медіації сприятиме швидкому вирішенню спорів без залучення коштів із державного чи місцевих бюджетів, зменшить кількість навантаження справ у суді на суддю, підвищить рівень довіри населення до суду і забезпечить дотримання домовленостей, досягнутих у процесі медіації. Звичайно, не кожний конфлікт можна розв'язати за допомогою медіації, і не всі медіації є стовідсотково успішними. Один із принципів медіації – незалежність і неупередженість медіатора, і якщо цього не буде дотримано, медіація не буде успішною. Люди, які звертаються до медіатора, повинні бути впевнені, що він не маніпулюватиме ними і діятиме лише в інтересах обох сторін. Тому наразі процес запровадження та розвитку медіації в нашій країні є необхідною та невід'ємною складовою частиною процесу гармонізації нашого законодавства із законодавством європейських країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру від 24 червня 2002 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117.
2. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах від 21 травня 2008 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95.
3. Закон Республіки Молдова «О медиации» от 14 июня 2007 г. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=22397.
4. Закон Республіки Беларусь «О медиации» от 12 июля 2013 г. URL: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11300058>.
5. Про медіацію: проект Закону України від 17 грудня 2015 р. № 3665. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.
6. Закон про медіацію: нереальна реальність. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/zakon-pro-mediaciju-nerealna-realnist.html>.
7. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 24–28.
8. Федоренко Т.В. Медіація, як альтернативний спосіб вирішення спорів. 36. Матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Братислава, Словацька Республіка, 27–28 листопада 2015 р.). Ч. 3. 2015. С. 48–51.